Correctie op artikel “De Hoogtijdagen van de Sint-Martinuskerk”
(Nog een schone fabel ten einde)

In het artikel “De Hoogtijdagen van de Sint-Martinuskerk” ging ik uit van diverse 19e en 20e -eeuwse bronnen die meldden dat de vicaris die na 1631 gedurende enige periodes in de Martinuskerk inviel voor de toenmalige pastoor Mattheus de Beer, mogelijk een beroemde 17e -eeuwse Antwerpse beeldhouwer was: Andreas/Andries Colijns de Nole.

Vanuit diezelfde bronnen wordt vaak de vader van Andreas, Hans Colijns de Nole, ook een beroemd beeldhouwer, verondersteld de maker te zijn van het orgeloksaal dat in 1643 in de Sint-Martinuskerk is geplaatst en dat nu de Quirinuskerk siert. Een roemvol gegeven in het "curriculum vitae" van de Sint-Martinuskerk, temeer daar de dochter van Andreas trouwde met een van de grote schilders uit de 17e eeuw, Jan Lievens, medeleerling en collega van Rembrandt.
Deze veronderstelling was echter gebaseerd op onderzoeksresultaten van enkele archivarissen uit de 2e helft 19e eeuw en 1e helft 20e eeuw (tot 1939). Deze bronnen hebben lang de geschiedschrijving van de Martinuskerk bepaald, en doen dat nog steeds.

Welke zijn die bronnen?

In zijn "Geschiedenis van het Heiligdom Brabant" (1902) vermeldde pastoor/archivaris P.J. Goetschalcks de aanwezigheid van een zekere "Andreas Colijns **(**de Nole**)"**. Deze Andreas zou in 1641 in Meir (bij Hoogstraten) gestorven zijn.
Archivaris C.F.J. Slootmans herhaalt deze zelfde vermelding in zijn "Halsteren, zijn geschiedenis en zijn archief", uit 1939.
Hij zal dit nogmaals doen in zijn "Bergen op Zoom, een stad als een huis", 1974, pag. 212-213.
Pastoor/archivaris G.C.A. Juten, in zijn "Beschrijving van Bergen op Zoom en omstreken" van 1924, schrijft op pag. 82, sprekend over het fraaie orgeloksaal dat de Sint-Martinuskerk sierde tussen 1643 en 1912: "Bijna zeker is dit het werk van den beroemden Antwerpse beeldhouwer Jan de Nole Colijns, wiens zoon enige jaren tevoren kapelaan was geweest in deze parochie".

Wat altijd al enige argwaan wekte, waren de haakjes in Goetschalcks' vermelding "Andreas Colijns **(**de Nole**)":** ze doen veronderstellen dat Goetschalcks de naam "de Nole" op basis van waarschijnlijkheid zelf aan zijn bron heeft toegevoegd.
"Colijns" was in die tijd, en is nog steeds, een normaal voorkomende achternaam. Maar de toevoeging "de Nole" kan in het Antwerpen van begin 17e eeuw alleen betrekking hebben op Hans, Robert en Andreas de Nole die leidinggaven aan een beroemd beeldhouwersatelier.
Er was dus al reden tot twijfel rondom de aanwezigheid van de beeldhouwer Andreas/Andries Colijns de Nole als vicaris in onze kerk.

Archivaris Albert Delahaye, in zijn monumentale "Zeven eeuwen Halsteren" (1981, p. 210), deelde kennelijk deze twijfels: hij vermeldt slechts "Andreas Colijns, die naar Meir vertrok waar hij in 1641 stierf".

Ik heb nogmaals langdurig alle beschikbare gegevens rondom Andreas bestudeerd waaruit zijn mogelijke aanwezigheid in Halsteren zou kunnen worden afgeleid. Dat heeft nog geleid tot een genealogie van de diverse generaties beeldhouwers Colijns de Nole in Cambrai (Kamerijk), in Utrecht en in Antwerpen, (tot en met de beroemde schilder Jan Lievens, schoonzoon van Andreas Colijns de Nole, alsmede de zoon van Jan Lievens die ook kunstschilder werd).
Maar ondanks deze uitgebreide documentatie kwam het niet tot sluitende argumenten om de aanwezigheid van Andreas als vicaris in onze kerk te rechtvaardigen.

Onzekerheid, totdat ik in Antwerpen in het bezit kwam van de meest uitgebreide wetenschappelijke studie die ooit aan deze beeldhouwersfamilie is gewijd:

“De beeldhouwers De Nole te Kamerijk, te Utrecht en te Antwerpen” (547 p.) van de hand van kunsthistorica **Dr. Marguerite Casteels.** (Uitg. Koninklijke Vlaamse Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1961)
Een jarenlang zeer uitgebreid archiefonderzoek heeft haar in staat gesteld een zo volledig mogelijk beeld te geven van het leven en de werkzaamheden van Hans, Robert en Andreas de Nole (vaak aangeduid met de toevoeging Colijns of Colijns).
Tot welke conclusie zouden deze zeer gedetailleerde gegevens kunnen leiden?

Hans Colijns de Nole (de vaak genoemde maker van het orgeloksaal uit 1643) vormde met zijn broer Robert en zijn zoon Andreas één van de bekendste en meest gevraagde 17e - eeuwse Antwerpse beeldhouwersateliers. Zij waren ook in de Sint-Michielsabdij actief.
Zij kenden dus Mattheus de Beer die, voordat hij naar Halsteren vertrok, in zijn abdij belangrijke functies bekleedde (docent, kandidaat abt en zelfs rentmeester van de gehele abdij).
De Beer en Andreas waren leeftijdgenoten (*1598). Na zijn vertrek naar Halsteren is De Beer zeer waarschijnlijk zijn bestuursfunctie van rentmeester blijven vervullen, getuige zijn tijdelijke afwezigheden in Halsteren.
Omdat in de lijst van vicarissen uit de periode 1631-1647 door archivaris Goetschalcks de naam Andreas/Andries Colijns (de Nole) werd gevonden, lag een link tussen Mattheus de Beer en Andreas Colijns de Nole voor de hand.

Hans de Nole had drie kinderen:

Andreas, de oudste zoon (1598 – 1638). Volgt zijn opleiding tot beeldhouwer in het atelier van zijn vader en zijn oom. In 1621 gaat hij (wat destijds gebruikelijk was voor een gezel die zijn meesterproef had voltooid) voor een studieverblijf naar Rome. Maar in april 1622 is hij alweer terug en tekent een contract voor de in aanbouw zijnde Basiliek van Scherpenheuvel, mogelijk te hulp geroepen door zijn vader en zijn oom die dan al bezig zijn met een belangrijke opdracht: een marmeren portiekaltaar en vele marmeren beelden. Deze vererende opdracht is hun verleend door de hertogen Isabella en Albrecht van Oostenrijk, die namens Philips II regeerden over de Zuidelijke Nederlanden. Hans en Robert waren door hen reeds lang daarvoor benoemd tot hofbeeldhouwer. Helaas komt Hans al vroeg, in september 1624, te overlijden.

Jan/Hans Colijns de Nole kan dus nooit de vervaardiger zijn geweest van het orgeloksaal dat in 1643 in de Martinuskerk is geplaatst (zeer waarschijnlijk bekostigd vanuit een legaat) en dat in 1912 naar de Quirinuskerk is overgeplaatst. (Bijzonder detail: de kunstschilder Frans Hagenaars die tijdens de restauratie 1961-1962 veel belangrijk schilderwerk heeft verricht, heeft bij de overplaatsing nog geholpen).
Jan/Hans Colijns de Nole werkte bovendien in een uitbundige barokstijl die kenmerkend was voor de toenmalige beeldhouwkunst in de Zuidelijke/Spaanse Nederlanden. Die verschilt duidelijk van het sobere houtsnijwerk van het Halsterse orgeloksaal. Uit Gildeboeken blijkt dat er streng gereguleerde schrijnwerkersgilden actief waren in 's-Hertogenbosch, Eindhoven, Breda en Bergen op Zoom. Onze preekstoel bijvoorbeeld is vrijwel zeker afkomstig uit Den Bosch of Eindhoven (Zie het artikel “Ode aan de Preekstoel”). Het ligt dus voor de hand dat het Halsterse oksaal van Noord-Brabantse afkomst is.
Maar hoelang nog zal Hans Colijns de Nole in eventuele toekomstige artikelen rondom de Martinus- en de Quirinuskerk als de maker vermeld blijven?

Het atelier Colijns de Nole ontvangt talrijke belangrijke opdrachten van kerken en abdijen in o.a. Brussel, Gent, Mechelen en Antwerpen. Daarmee zijn grote bedragen gemoeid. Van Hans en Robert is bekend dat ze grote panden bezaten in het centrum van Antwerpen, in de nabijheid van het (nog steeds bestaande) paleis van schilder en diplomaat Peter Paul Rubens. Deze laatste vervaardigde tal van ontwerpen voor hun beeldhouwwerken.

Maar het atelier heeft ook te maken met strenge voorwaarden: de verantwoordelijkheid voor de aankoop van het marmer, het vervoer naar het atelier en naar de plaats van bestemming, de plaatsing in de kerk of in de abdij. Daarbij gelden financiële strafbedingen bij te late levering, maar ook financiële compensatie bij vervroegde aflevering. Daarnaast hebben Hans, Robert en later Andreas de verantwoordelijkheid voor de opleiding van de leerlingen in hun atelier die gezel en daarna meester hopen te worden. Tevens begeleiden zij de leerlingen en gezellen bij de tijdrovende routine-werkzaamheden die zij voor hun werkgevers in het atelier verrichten.

Jan Baptist, de tweede zoon (geboren in 1600).
Over hem is geen verdere informatie te vinden.

Louis, de derde zoon (1602 – 1626).
Pieter Génard (1830-1899), bekend stadsarchivaris van Antwerpen, meldt dat een zekere Louis Colijns (ook wel met de Latijnse naam Ludovicus aangeduid) is ingetreden bij de Sint-Michielsabdij om daar monnik te worden, en dat onder de naam Andreas. Deze Ludovicus volgde in de Sint-Michiels Abdij (onder de naam Andreas), het begintraject tot monnik. De verwijzing naar deze Ludovicus/Andreas heeft mogelijk geleid tot de link tussen de St. Michielsabdij en de beeldhouwer Andreas Colijns de Nole.
Een langdurig onderzoek mijnerzijds was gericht op de mogelijkheid de religieuze carrière van Andreas en zijn latere beeldhouwerscarrière met elkaar in een logisch verband te brengen.

Génard vermeldt ook dat een zekere Andreas Colijns vicaris was in Halsteren en in Meir (bij Hoogstraten) en dat hij in deze laatste plaats in 1641 is overleden.
Maar genoemde Louis/Ludovicus/Andreas, de 3e zoon van Hans de Nole, kan nooit vicaris in Halsteren zijn geweest omdat hij, duidelijk gedocumenteerd, gestorven is in 1626: zijn naam en zijn sterfdatum stonden vermeld op het grafschrift van zijn vader Hans die in 1624 in de Sint-Jakobskerk is begraven.

Conclusie:

In deze hectische eerste helft van de 17e eeuw, de periode van de Contrareformatie (ook wel Katholieke Reformatie genoemd) en de daaruit voortvloeiende grote vraag naar uitbundige en imponerende barok-kunstwerken in zeer veel kerken en abdijen in de Zuidelijke Nederlanden, moet het volstrekt ondenkbaar worden geacht dat Andreas (Colijns) de Nole, gezien zijn omvangrijke verplichtingen en werkzaamheden, zich weken- of zelfs maandenlang zou hebben kunnen vrijmaken om in Halsteren tijdelijk een pastoor te vervangen.

Rest dus de misschien teleurstellende constatering dat er inderdaad een Andreas Colijns is geweest die niets met de De Noles te maken had, die wel vicaris is geweest in Halsteren en in Meir, en die in 1641 in Meir is overleden.

In tegenstelling tot alle fabels die rondom ons kerkje bedacht zijn (de toren als vuurtoren, bootjes die langs de kerk voeren, fundamenten van een Romeinse tempel onder de toren, een duivel in de kerk, een gestolen orgel), moeten we, maar ditmaal tot onze spijt, betreuren dat de aanwezigheid in onze kerk van een coryfee uit de kunstwereld ook een fabel blijkt te zijn.

Edu de Goffau, 25 oktober 2026.